

Motywy psalmiczne w literaturze

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Wespazjan Kochowski, *Psalm XXXIII Usque quo Domine oblivisceris me in finem. PS 12* *Dzięką za dolegliwości ojcowskiego nawiedzenia*, [w:] tegoż, *Utwory poetyckie. Wybór*, oprac. M. Eustachiewicz, Wrocław 1991, s. 448–449.
- Źródło: *Psalm 12 (13)*, [w:] *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 roku, transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w.*, oprac. ks. Janusz Frankowski, Warszawa 1999.
- Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm codzienny*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Warszawa 1978, s. 284.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 1. O pragnieniu*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J. Świąch, Wrocław 1989, s. 74–75.
- Źródło: Maria Eustachiewicz, *Wespazjan Kochowski, Utwory poetyckie*, oprac. M. Eustachiewicz, Wrocław 1991, s. LXI.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 3. O łasce*, [w:] *Wybór poezji*, oprac. J. Świąch, Wrocław 1989, s. 76–77.
- Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm miłosny*, [w:] tegoż, *Psalmy na użytek domowy*, Kraków 1959, s. 48.

- Źródło: Wisława Szymborska, *Psalm*, [w:] tejże, *Wiersze wybrane*, Kraków 2001, s. 203–204.
- Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm o chlebie*, [w:] tegoż, *Nowe psalmy*, Warszawa 1978, s. 44–45.

Motywy psalmiczne w literaturze

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Współczesne psalmy różnią się od biblijnych pierwowzorów czasem do tego stopnia, że nie pojawia się w nich ani jedno słowo o Bogu. Czy w takiej sytuacji zamieszczanie w tytule utworu nazwy gatunkowej „psalm” jest usprawiedliwione? Czy wiersz całkowicie pozbawiony odniesień do kwestii religijnych naprawdę jest psalmem?

Twoje cele

- Określisz cechy formalne utworów: *Psalm 1. O pragnieniu* oraz *Psalm 3. O łasce* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego oraz *Psalm* Wisławy Szymborskiej i *Psalm miłosny* Tadeusza Nowaka.
- Ustalisz przynależność utworów: *Psalm 1. O pragnieniu* oraz *Psalm 3. O łasce* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego do jednej z odmian psalmów.
- Zinterpretujesz utwory: *Psalm* Wisławy Szymborskiej i *Psalm miłosny* Tadeusza Nowaka w celu ustalenia związków obu wierszy z psalmem jako gatunkiem literackim.
- Sporządzisz notatkę poświęconą znaczeniu biblijnego *Psalmu 137* dla polskiej kultury.

Przeczytaj

Biblijna Księga Psalmów

Giovanni Francesco Barbieri, *Król Dawid*, 1768

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Księga Psalmów to zbiór 150 [psalmów](#) wchodzący w skład Starego Testamentu. Hebrajski tytuł tej księgi to *Tehillim*, czyli *Hymny pochwalne*. W tradycji żydowskiej Psalterz podzielony jest na 5 części, co odpowiada liczbie ksiąg Mojżeszowych. Nazwa gatunku psalmu wywodzi się z języka greckiego, chociaż powstał on w kręgu kultury żydowskiej, w której te śpiewane modlitwy nazywano *mizemor* – śpiew z akompaniamentem instrumentów strunowych. Podzielone na [wersety](#) utwory będące częścią [Psałterza](#) powstawały od ok. 1000 r. p.n.e. do ok. 450 r. p.n.e. Układane były przez wielu autorów, spośród których tylko część znamy z imienia. Najważniejszym z nich był izraelski król Dawid, który napisał ok. 70 tekstów.

Autorstwo pozostałych przypisywano m.in.:

Asafowi, Mojżeszowi, synom Koracha, Salomonowi

i Hermanowi i Etanowi Ezrahitom. Adresatem wszystkich psalmów był Bóg, do którego zwracano się z różnych powodów. W związku z różnorodnością tematyczną psalmów wyróżnia się kilka odmian tego gatunku:

Psalmy złorzeczące

– wzywające Boga do wymierzenia pomsty osobom lub narodom, które są powodem krzywd doznawanych przez wiernych Bogu lub naród wybrany; część biblistów uważa, że nie ma psalmów o charakterze złorzeczącym, natomiast w niektórych psalmach pojawiają się fragmenty, w których występują złorzeczenia

Psalmy królewskie

Psalmy mesjańskie

Psalmy dziękczynne

Psalmy błagalne

Psalmy przepraszające

W psalmach powtarza się zazwyczaj stała cecha w postaci trójdzielnej kompozycji, w skład której wchodzi: wstęp, [osnowa](#) i [konkluzja](#). Te charakteryzujące się podniosłą tonacją pieśni religijne są poetyckimi dziełami, co wynika m.in. z obecności środków stylistycznych. Do stosowanych szczególnie często należą różne formy [paralelizmu](#).

Motywy psalmiczne

O motywach psalmicznych pisała między innymi Maria Eustachiewicz, autorka opracowania wierszy barokowego poety Wespazjana Kochowskiego, który w swojej twórczości poetyckiej często sięgał po gatunek psalmu.

((Maria Eustachiewicz

Wespazjan Kochowski, Utwory poetyckie

Wstęp

Psalm posługuje się z reguły techniką monologu wypowiedzianego: podmiot wypowiedzi jest kształtowany w nieustannym napięciu między «ja» a «ty», człowiekiem a Bogiem, do którego się zwraca, człowiekiem a innymi ludźmi, którym stawia określone przez sytuację (konfliktu, nauczania, wspólnoty losu) wymagania. Jednocześnie – przy całym bogactwie uczuć i ich odcieni – sytuacji, w których występuje podmiot, jest niewiele. Są one zarysowane w wypowiedzi dostatecznie ogólnikowo, aby każdy wierny mógł odnaleźć w nich własną sytuację i wystąpić (w modlitwie) w pełni utożsamiony z psalmistą [...].

Zbiór psalmów zbudowany jest „wokół trzech osi tematycznych. Wyznaczają je: stosunek człowieka do Boga (relacja człowiek – Bóg), stosunek narodu do Boga, stosunek króla (męża Bożego, bohatera) do Boga.

Źródło: Maria Eustachiewicz, *Wespazjan Kochowski, Utwory poetyckie*, oprac. M. Eustachiewicz, Wrocław 1991, s. LXI.

Tłumaczenia, parafrazy i stylizacje

O wpływie biblijnych psalmów na kulturę europejską decydowała m.in. duża liczba ich tłumaczeń z hebrajskiego. Translacja na łacinę zaczęła się – od średniowiecza – towarzyszyć [przekłady](#) na języki narodowe, w tym – na polszczyznę. Do tej pory dokonano niemal 60 tłumaczeń na język polski. Można dostrzec, że początkowo dążono do tego, by przekłady

były jak najbliższe oryginałowi pod względem treści oraz formy. W renesansie natomiast zaczęła dominować metoda **parafrazy**. Zamiast wersetów stosowano wersy, uznając psalmy za utwory poetyckie. Towarzyszyła temu skłonność do uwspółcześniania treści psalmów. Służyło to m.in. polemikom wyznaniowym – katolicy, luteranie, kalwini czy arianie wprowadzali do biblijnych utworów aluzje do okoliczności własnego życia.

August Wittmann, *Wespazjan Kochowski*
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tę tradycję częściowo kontynuował Wespazjan Kochowski (1633–1700), jeden z polskich pisarzy późnego baroku. Ostatnim dziełem poety jest liczący 36 utworów zbiór *Trybut należyty wdzięczności wszystkiego dobrego dawcy Panu i Bogu albo Psalmodia polska* (1695). Mimo że każdy tekst został opatrzone w tytule słowem „psalm”, żaden z nich nie jest ani tłumaczeniem, ani parafrazą. Kochowski zastosował w nich stylizację na język biblijny i zaproponował czytelnikom wariację na temat zaczerpnięty z danego psalmu. Główną ideą *Trybutu* było udowodnienie w poetyckiej formie, że tzw. **odsiecz wiedeńska**, w której poeta brał bezpośredni udział, to zwycięstwo Boga chrześcijańskiego nad innowiercami. W ten sposób wygrana pod Wiedniem stała się kolejnym przykładem odwiecznej walki Dobra ze Złem, przy czym w tej konkretnej sytuacji Bóg posłużył się narodem

wybrany, czyli Polakami, dowodzonymi przez nowego króla Dawida, czyli Jana III Sobieskiego. Taka koncepcja **historiozoficzna** została przez Kochowskiego przedstawiona za pomocą gatunku psalmu. Polski poeta nawiązał do tradycji poprzez zastosowanie wersetów, ale i uwspółcześnił treść psalmów „wpisaniem” do niej historii własnej osoby. Zestawienie starotestamentowego *Psalmu 12* z *Psalmem XXXIII* Kochowskiego obrazuje sposób, w jaki powstały psalmy polskie.

“ Psalm 12 (13)

Na koniec, psalm Dawidowy.

1 Dokądże, Panie, zapominasz mię do końca?

Dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?

2 Dokąd będę rozbierał rady w duszy mojej,
frasunek w sercu moim przez dzień?

3 Pokiż będzie się podnosił
nieprzyjaciół mój nade mną?

4 Wejrzy, a wysłuchaj mię, Panie, Boże mój!
Oświeć oczy moje, bym kiedy nie zasnął w śmierci,

5 by kiedy nie rzekł nieprzyjaciół mój: Przemogłem go.
Którzy mię trapią, będą radzi, jeśli się zachwieję.

6 Ale ja ufam w miłosierdziu twoim.
Rozraduje się serce moje w zbawieniu twoim,
będę śpiewał Panu, który mi dobra dał
i będę grał imieniowi Pana Najwyższego.

Źródło: Psalm 12 (13), [w:] Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 roku, transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w., oprac. ks. Janusz Frankowski, Warszawa 1999.

Barokowy twórca rozbudował biblijny tekst, wprowadzając do niego nowe motywy, nieznane w hebrajskiej pieśni modlitewnej:

((Wespazjan Kochowski

Psalm XXXIII Usque quo Domine oblivisceris me in finem. PS 12 Dzięką za dolegliwości ojcowskiego nawiedzenia

1 Dokądże, Panie, zapomnisz mnie na końcu; i czemu odwracasz oblicze Twoje ode mnie już już ginącego?

2 Ratunek Twój, kiedy najpotrzebniejszy, odszedł mię: a moc ukrzepiająca Twoja tak się ze mną obchodzi, **jak gdy w ciężkim głodzie matka dziecko porzuci.**

3 Acz ci ja, choć tak opuszczony, uważam w duszy mojej sądy Twe sprawiedliwe: i na nikogo, tylko na porywczy **pochop** mój do złego, narzekam.

4 Czegom sam chciałem, to mam: a jakom robiłem, taka mię też kara za grzechy potyka.

5 Bo gdy rozmyślałem przeszłe dni młodości mojej: przypominam, że tam włosów **piekszenie** nie mogło być bez obrazu Bożej i wzgorszenia bliźniego.

6 Za to teraz zrosły się w kupę, jako strąki **bobru** rozkwitłego:
a nierozplecione kędziory uczyniły ze mnie **Nazarejczyka**.

7 I stąd mniemam czasem, żem **zasiągnął od Samsona stroju**, albo żem
tym znakiem na **sędźstwo** ludu Bożego jest naznaczony.

8 Jakoż widzę, że choć od tego proroka laty daleki: do własności
jednak włosów jego i moje wielką mają **relację**.

9 Bo jako w tamtych skryta moc tajała się, ludzką niezmierzona: tak
i w moich uznawam niewypowiedzianej choroby ostrość, której
żadne nie pomoże lekarstwo.

10 I tak nie tylko podniósł róg nieprzyjaciel na głowie mojej: ale też
i wewnątrz różnymi dolegliwościami ścisnął mi serce.

11 Rzadka choroba, żeby mi nią nie dokuczył: i szczęśliwa część ciała,
która by wolna była od uprzykrzonej **afekcyjej**.

12 Tymi paroksyzmami pomięszana głowa nie dosyć czyni funkcję
swojej: a co godzina **alteracją** pomieszany rozum prawie odchodzi od
siebie.

13 Wierzę, jeżeli czymem zgrzeszył, to mi się w karę grzechu obraca;
o, jakoż słusznie z **kołtanem** rzekę: sprawiedliwyś, Panie, gdy sądzisz,
a dobrotliwy, gdy karzesz.

14 **Jużże tedy siecz**, pal i według upodobania Twego dotykaj, o,
Najwyższy: jeno ukarawszy docześnie, racz przepuścić na wieki!

15 Oświeć oczy moje, abym kiedy nie zasnął w śmierci i żeby nie rzekł
trapiący mię nieprzyjaciel: przemogłem!

16 A ja i w najostrzejszych boleściach śpiewać Ci i wielbić Imię Twe
Święte będę: ufając, że w tym nawiedzeniu ręki Twej, choć się
zachwieję, podźwigniesz upadłego.

17 I tak rozraduje się duch mój w Zbawicielu moim: a ja wyznawać będę Panu, że który mię nawiedził bólem, ten mi dodał i cierpliwości.

18 Chwałą Ojcu i Synowi, i Duchowi Ś. etc.

Źródło: Wespazjan Kochowski, *Psalm XXXIII Usque quo Domine oblivisceris me in finem. PS 12 Dzięką za dolegliwości ojcowskiego nawiedzenia*, [w:] tegoż, *Utwory poetyckie. Wybór*; oprac. M. Eustachiewicz, Wrocław 1991, s. 448–449.

Dla Kochowskiego psalmy były źródłem inspiracji, z którego chętnie korzystał, twórczo je przekształcając, odwołując się przy tym do własnego życia.

Psalmy literackie

Odejście od dosłownego tłumaczenia psalmów mogło polegać na wprowadzaniu zmian w treści lub formie. Jednak tym, co łączyło nawiązania do Psalterza tworzone aż do końca XIX w. było postrzeganie tej księgi biblijnej jako zbioru modlitw. W XX w. wprawdzie wciąż powstawały tłumaczenia, ale zaczęła dominować inna postawa wobec biblijnego wzorca. Psalm traktowano od tej pory jako dzieło literackie, które może realizować pierwotne założenia gatunkowe, ale nie musi. O ile teksty powstające w trakcie drugiej wojny światowej wyraźnie łączyły się jeszcze z kontekstem biblijnym, o tyle już po wojnie psalmy pisali twórcy, którzy nie tylko nie eksponowali swojej przynależności do chrześcijaństwa, ale jednoznacznie podkreślali swój **agnostycyzm** lub **ateizm**. W ten sposób tą samą nazwą zaczęto określać dzieła o charakterze modlitewnym, ale także psalmy „świeckie”. Tym, co pozwala zakwalifikować je do tej samej kategorii **genologicznej** jest ich refleksyjność. Charakteryzują się nią wiersze m.in. Wisławy Szymborskiej (1923–2012), Czesława Miłosza (1911–2004) czy Tadeusza Nowaka (1930–1991).

Słownik

agnostycyzm

(gr. *a* – bez; *gnōsis* – wiedzy) – pogląd, według którego przy danym stanie wiedzy nie można całkowicie poznać rzeczywistości, w tym ustalić, czy istnieje Bóg

ateizm

(gr. *a* – bez; *theos* – bóg) – brak wiary w istnienie boga lub bogów

historiozofia

historia filozofii, rozważania nad przebiegiem procesu dziejowego, poszukiwanie sensu historii

metafraz

(gr. *metaphrasis*) – dosłowne tłumaczenie

parafraza

(gr. *paráphrasis* – omówienie, opowiadanie) – swobodne przekształcenie tekstu literackiego albo wypowiedzi, modyfikujące treść pierwowzoru

paralelizm

(gr. *parallēlismós* – zestawienie, porównanie) – podobieństwo treściowe, kompozycyjne kilku fragmentów utworu literackiego (zdań, strof, scen, wątków itp.)

psalm

(gr. *psalmós* – śpiew przy akompaniamencie instrumentu strunowego) – 1. liryczny utwór modlitewny, rodzaj pieśni religijnej o podniosłym charakterze, którego adresatem jest zazwyczaj Bóg, rzadziej człowiek; 2. typ pieśni religijnej wywodzącej się z tradycji hebrajskiej; wyróżnia się psalmy dziękczynne, błagalne, pokutne, prorocze, pochwalne, patriotyczne, żałobne

przekład (tłumaczenie)

przeniesienie tekstu (np. dzieła literackiego) z jednego języka do drugiego, z zachowaniem treści i formy oryginału

psalterz

(łac. *psalterium*, gr. *psaltērion* – harfa, lutnia) – zbiór 150 psalmów wchodzących w skład Starego Testamentu; osobne wydanie zawierające zbiór psalmów; w judaizmie i chrześcijaństwie przeznaczony również do celów liturgicznych lub używany jako modlitewnik

werset

(łac. *versus* – wiersz) – wyodrębniony graficznie fragment tekstu obejmujący kilka zestawionych podrzędnie lub współrzędnie zdań, spoisty wewnętrznie, zwykle numerowany. Podział na wersety występuje w Biblii i tekstach na nią stylizowanych, jak również w Koranie. Wersety pełnią w prozie rytmicznej rolę zbliżoną do tej, jaką pełnią wersy lub zwrotki w poezji

Polecenie 1

Sporządź notatkę, w której wyjaśnisz powody, dla których *Psalm 137* okazał się tak ważny dla polskiej kultury.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego polscy twórcy, poczynając od drugiej połowy XVIII w., zazwyczaj decydowali się nie na dosłowne tłumaczenie, lecz na parafrazowanie *Psalmu 137*.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PBN3P6ZLJ>

W Księdze Psalmów jest mowa o relacjach Boga z różnymi ludźmi, także królem rządzącym Izraelitami, oraz – z całym narodem. Psalm 137 jest zbiorową lamentacją mieszkańców Judy, połączoną ze złorzeczeniami wobec wrogów. W polskim tłumaczeniu Biblii Tysiąclecia psalm ten brzmi następująco:

Psalm 137

Nad rzekami Babilonu

1 Nad rzekami Babilonu – tam myśmy siedzieli i płakali, kiedyśmy wspominali Syjon.

2 Na topolach tamtej krainy zawiesiliśmy nasze harfy.

3 Bo tam żądali od nas pieśni ci, którzy nas uprowadzili, pieśni radości ci, którzy nas uciskali: Zaśpiewajcie nam jakąś z pieśni syjońskich!”

4 Jakże możemy śpiewać pieśń Pańską w obcej krainie?

5 Jeruzalem, jeśli zapomnę o tobie, niech uschnie moja prawica!

6 Niech język mi przyschnie do podniebienia, jeśli nie będę pamiętał o tobie, jeśli nie postawię Jeruzalem ponad największą moją radość.

7 Przypomnij, Panie, synom Edomu, dzień Jeruzalem, kiedy oni mówili: „Burzcie, burzcie – aż do jej fundamentów!”

8 Córo Babilonu, niszczycielko, szczęśliwy, kto ci odpłaci za zło, jakie nam wyrządziłaś!

9 Szczęśliwy, kto schwyci i rozbije o skałę twoje dzieci.

(Źródło: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Tynieckich, Poznań 1980, s. 699).

Tekst oddaje atmosferę, jaka panowała wśród wygnańców pozbawionych swej ojczyzny – Ziemi Świętej, i znajdujących się w niewoli babilońskiej. Przebywanie na obczyźnie, gdzie nie można było w pełni oddawać czci Bogu, w połączeniu ze świadomością, że najważniejsze miejsce kultu Jahwe, czyli świątynia w Jerozolimie, zostało zniszczone – to wszystko wywołało gorycz i poczucie niesprawiedliwości. Psalm ten znali Polacy z wielu tłumaczeń i parafraz. Jednak do końca XVIII wieku mogli go traktować jedynie jako piękną, choć smutną modlitwę Żydów albo interpretować jako liryczną opowieść o zniewoleniu w grzechu dotyczącym każdego chrześcijanina. W drugiej połowie tego stulecia miały miejsce wydarzenia, które zasadniczo zmieniły perspektywę odbioru treści Psalmu 137. Tymi wydarzeniami były rozbiory, a w ich efekcie – zniknięcie Polski z mapy świata. Interpretacja rozbiorów jako jeszcze jednego przejawu odwiecznej walki Dobra i Zła oraz dostrzeżenie w utracie państwowości analogii do sytuacji zniewolonych Żydów przyczyniły się do tego, że w XIX wieku właśnie ten psalm stał się źródłem inspiracji dla wielu polskich twórców. Uznali oni, że historyczne i religijne uwarunkowania potwierdzają funkcjonujące od kilku wieków wśród Polaków przekonanie, że jesteśmy drugim narodem wybranym, również z negatywnymi konsekwencjami takiej pozycji wśród innych nacji. Pozwoliło to na częste aktualizowanie treści psalmu „Super flumina Babylonis” (jak brzmią pierwsze słowa tej modlitwy po łacinie). Proces polonizowania hebrajskiej modlitwy przedstawił Czesław Zgorzelski w pracy „Dzieje psalmu »Super flumina Babylonis« w polskiej poezji XIX wieku”.

(Źródło: Czesław Zgorzelski, *Dzieje psalmu „Super flumina Babylonis” w polskiej poezji XIX w. Szkic historycznoliteracki*, [w:] *Biblia a literatura*, red. Stefan Sawicki, Jan Gotfryd, Lublin 1986, s. 309–330).

Pierwszym, który wykorzystał starotestamentowy tekst, by próbować wyjaśnić sobie i rodakom wydarzenia, które dotknęły naród polski pod koniec XVIII wieku, był ceniony pisarz i historyk Julian Ursyn Niemcewicz. W „Dziełach poetycznych wierszem i prozą” znalazła się napisana przez niego około 1795 roku parafraza Psalmu 137, rozpoczynająca się od słów:

Niewolnicy! obcemu hołdujący Panu,
Oblewaliśmy łzami smutną życia przędzę;
A wspomnienie ojczyzny i brzegów Jordanu,
Patrząc na Eufrat, naszą powiększało nędzę.
Na wierzbach, które jego otaczały wody,
Zawiesiliśmy już nam niepotrzebne lutnie;
Wtenczas kiedy wydziercy miłej nam swobody,
Urągali się naszym nieszczęściem okrutnie.

(Źródło: Julian Ursyn Niemcewicz, *Psalm CXXXVII Super flumina Babylonis*, [w:] tegoż, *Dzieła poetyczne wierszem i prozą*, Lipsk 1838, t. 3, s. 96).

Polski pisarz nie zamierzał wiernie oddawać treści dzieła sprzed setek lat, lecz sparafrazował je, uwypuklając analogie między własną sytuacją a losami psalmisty. Nie przypadkiem zamiast nazwy „Babilończycy” pojawiło się tu uogólnienie: „wydziercy miłej nam swobody” – w to miejsce można było wstawić różne odpowiedniki: Polakom swobodę odebrali między innymi Rosjanie. Istotne jest także to, że w wierszu zabrakło złorzeczeń, które występują w ostatnich wersach psalmu biblijnego – ich brak wzmacnia pesymizm utworu i właściwie nie daje nadziei na zmianę sytuacji. Jest jeszcze jedno wytłumaczenie pozbycia się groźnie brzmiących zapowiedzi zemsty – Niemcewicz nie był romantykiem, lecz poetą oświeceniowym, który dążył do klasycznego ładu i tonował swoje emocje.

Mocniej brzmi parafraza dokonana przez Kornela Ujejskiego i zamieszczona w „Melodiach biblijnych”, które powstawały około 1845 roku. Było to już po upadku powstania listopadowego – Polacy odczuwali tę klęskę jako nieszczęście, które zakończyło się między innymi Wielką Emigracją, czyli opuszczeniem ojczyzny przez wielu uczestników walk i schronieniem się na Zachodzie. Upadek powstania dał z kolei pisarzom okazję do konstruowania historiozoficznych koncepcji, w których Polaków porównano nie tylko do Żydów, ale wręcz – do ukrzyżowanego Chrystusa.

Romantyczny poeta najpierw dał rozbudowany obraz rozpaczających niewolników siedzących nad brzegiem rzeki Babilon:

Płyną rzeki babilońskie, płyną, szumią w dal,
Wiatr powiewa brzezną trzcina, nami chwieje żal,
Nad wodami my usiedli o chlebie żebraczym –
Ziemio święta! matko nasza! Kiedyż cię obaczym?
Słońce płynie, cała rzeka migoce się w skrach,
Na te blaski smutnie patrzą oczy nasze w łzach,
Bo to słońce w naszej ziemi, gdy wstanie poranu,
Piękniej złoci dach Syjoński i szczyty Libanu.

(Źródło: Kornel Ujejski, *Super flumina Babylonis*, [w:] tegoż, *Poezje*, Lipsk 1894, t. 1, s. 235).

Ujejski przedłuża swój opis Babilonii za pomocą paralelizmów oraz porównań do krajobrazów rodzinnych. Nazywa ojczyznę „Ziemią obiecaną” – drugi człon tego wyrażenia zapisano małą literą, co pozwala na utożsamienie tej „Ziemi” na przykład z Polską. Potem następuje seria samooskarżeń, które miałyby się spełnić, gdyby ojczyzna została zapomniana:

Jeruzalem! Jeruzalem! Biedna ziemio ty!
Gdy twej męce nie poświęcę każdej mojej łzy,
Jeśli ciebie nie ogarnę mym synowskim żalem –
To mnie przeknij i zapomnij, matko Jeruzalem!
Niech me oczy robak stoczy, niech w nie pluje czerń,
Niech ma ręka w ogniu pęka, niech krzy się jak cierń,
Niech mój język jak gadzina przyschnie do gardziela –
Jeśli zaprę twych boleści dla chwili wesela.

(Źródło: Kornel Ujejski, *Super flumina Babylonis*, [w:] tegoż, *Poezje*, Lipsk 1894, t. 1, s. 236).

Czesław Zgorzelski w swej pracy przywołał jeszcze inne polskie parafrazy i przeróbki Psalmu 137, na przykład autorstwa Teofila Lenartowicza, Wiktora Baworowskiego, Józefa Szujskiego czy Marii Konopnickiej. Potwierdzają one popularność tej modlitwy wśród poetów XIX-wiecznych. Dzięki odwołaniom do biblijnej tradycji mogli oni pokazać los emigrantów i zesłańców na wzór tego, który był udziałem narodu żydowskiego, co zresztą mimo wszystko dawało szansę na dostrzeżenie głębszego sensu niezawinionego cierpienia i potraktowania go jako zapowiedzi ostatecznego zwycięstwa. Nie przypadkiem ponownie cała fala nawiązań do psalmu „Super flumina Babylonis” pojawi się podczas II wojny światowej. W utworach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Aleksandra Wata, Władysława Broniewskiego i Czesława Miłosza słychać żal Polaków, którzy widzą Warszawę zniszczoną tak jak izraelska Jerozolima – okupację niemiecką często opisywano za pomocą starotestamentowych obrazów. Dzięki temu zabiegowi wspomniane deskrypcje nabierały patosu, a przy tym potwierdzały przekonanie o ciągłej obecności zła w historii ludzkości.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PBN3P6ZLJ>

W Księdze Psalmów jest mowa o relacjach Boga z różnymi ludźmi, także królem rządzącym Izraelitami, oraz – z całym narodem. Psalm 137 jest zbiorową lamentacją mieszkańców Judy, połączoną ze złorzeczeniami wobec wrogów. W polskim tłumaczeniu Biblii Tysiąclecia psalm ten brzmi następująco:

Psalm 137

Nad rzekami Babilonu

1 Nad rzekami Babilonu – tam myśmy siedzieli i płakali, kiedyśmy wspominali Syjon.

2 Na topolach tamtej krainy zawiesiliśmy nasze harfy.

3 Bo tam żądali od nas pieśni ci, którzy nas uprowadzili, pieśni radości ci, którzy nas uciskali: „Zaśpiewajcie nam jakąś z pieśni syjońskich!”

4 Jakże możemy śpiewać pieśń Pańską w obcej krainie?

5 Jeruzalem, jeśli zapomnę o tobie, niech uschnie moja prawica!

6 Niech język mi przyschnie do podniebienia, jeśli nie będę pamiętał o tobie, jeśli nie postawię Jeruzalem ponad największą moją radość.

7 Przypomnij, Panie, synom Edomu, dzień Jeruzalem, kiedy oni mówili: „Burzcie, burzcie – aż do jej fundamentów!”

8 Córo Babilonu, niszczycielko, szczęśliwy, kto ci odpłaci za zło, jakie nam wyrządziłaś!

9 Szczęśliwy, kto schwyci i rozbije o skałę twoje dzieci.

(Źródło: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Tynieckich, Poznań 1980, s. 699).

Tekst oddaje atmosferę, jaka panowała wśród wygnańców pozbawionych swej ojczyzny – Ziemi Świętej, i znajdujących się w niewoli babilońskiej. Przebywanie na obczyźnie, gdzie nie można było w pełni oddawać czci Bogu, w połączeniu ze świadomością, że najważniejsze miejsce kultu Jahwe, czyli świątynia w Jerozolimie, zostało zniszczone – to wszystko wywołało gorycz i poczucie niesprawiedliwości. Psalm ten znali Polacy z wielu tłumaczeń i parafraz. Jednak do końca XVIII wieku mogli go traktować jedynie jako piękną, choć smutną modlitwę Żydów albo interpretować jako liryczną opowieść o zniewoleniu w grzechu dotyczącym każdego chrześcijanina. W drugiej połowie tego stulecia miały miejsce wydarzenia, które zasadniczo zmieniły perspektywę odbioru treści Psalmu 137. Tymi wydarzeniami były rozbiory, a w ich efekcie – zniknięcie Polski z mapy świata. Interpretacja rozbiorów jako jeszcze jednego przejawu odwiecznej walki Dobra i Zła oraz dostrzeżenie w utracie państwowości analogii do sytuacji zniewolonych Żydów, przyczyniły się do tego, że w XIX wieku właśnie ten psalm stał się źródłem inspiracji dla wielu polskich twórców. Uznali oni, że historyczne i religijne uwarunkowania potwierdzają funkcjonujące od kilku wieków wśród Polaków przekonanie, że jesteśmy drugim narodem wybranym, również z negatywnymi konsekwencjami takiej pozycji wśród innych nacji. Pozwoliło to na częste aktualizowanie treści psalmu „Super flumina Babylonis” (jak brzmią pierwsze słowa tej modlitwy po łacinie). Proces polonizowania hebrajskiej modlitwy przedstawił Czesław Zgorzelski w pracy „Dzieje psalmu »Super flumina Babylonis« w polskiej poezji XIX wieku”.

(Źródło: Czesław Zgorzelski, *Dzieje psalmu „Super flumina Babylonis” w polskiej poezji XIX w. Szkic historycznoliteracki*, [w:] *Biblia a literatura*, red. Stefan Sawicki, Jan Gotfryd, Lublin 1986, s. 309–330).

Pierwszym, który wykorzystał starotestamentowy tekst, by próbować wyjaśnić sobie i rodakom wydarzenia, które dotknęły naród polski pod koniec XVIII wieku, był ceniony pisarz i historyk Julian Ursyn Niemcewicz. W „Dziełach poetycznych wierszem i prozą” znalazła się napisana przez niego około 1795 roku parafraza Psalmu 137, rozpoczynająca się od słów:

Niewolnicy! obcemu hołdujący Panu,

Oblewaliśmy łzami smutną życia przędzę;
A wspomnienie ojczyzny i brzegów Jordanu,
Patrząc na Eufrat, naszą powiększało nędzę.
Na wierzbach, które jego otaczały wody,
Zawiesiliśmy już nam niepotrzebne lutnie;
Wtenczas kiedy wydziercy miłej nam swobody,
Uragali się naszym nieszczęściem okrutnie.

(Źródło: Julian Ursyn Niemcewicz, *Psalm CXXXVII Super flumina Babylonis*, [w:] tegoż, *Dzieła poetyczne wierszem i prozą*, Lipsk 1838, t. 3, s. 96).

Polski pisarz nie zamierzał wiernie oddawać treści dzieła sprzed setek lat, lecz sparafrazował je, uwypuklając analogie między własną sytuacją a losami psalmisty. Nie przypadkiem zamiast nazwy „Babilończycy” pojawiło się tu uogólnienie: „wydziercy miłej nam swobody” – w to miejsce można było wstawić różne odpowiedniki: Polakom swobodę odebrali między innymi Rosjanie. Istotne jest także to, że w wierszu zabrakło złorzeczeń, które występują w ostatnich wersetach psalmu biblijnego – ich brak wzmacnia pesymizm utworu i właściwie nie daje nadziei na zmianę sytuacji. Jest jeszcze jedno wytłumaczenie pozbycia się groźnie brzmiących zapowiedzi zemsty – Niemcewicz nie był romantykiem, lecz poetą oświeceniowym, który dążył do klasycznego ładu i tonował swoje emocje.

Mocniej brzmi parafraza dokonana przez Kornela Ujejskiego i zamieszczona w „Melodiach biblijnych”, które powstawały około 1845 roku. Było to już po upadku powstania listopadowego – Polacy odczuwali tę klęskę jako nieszczęście, które zakończyło się między innymi Wielką Emigracją, czyli opuszczeniem ojczyzny przez wielu uczestników walk i schronieniem się na Zachodzie. Upadek powstania dał z kolei pisarzom okazję do konstruowania historiozoficznych koncepcji, w których Polaków porównano nie tylko do Żydów, ale wręcz – do ukrzyżowanego Chrystusa. Romantyczny poeta najpierw dał rozbudowany obraz rozpaczających niewolników siedzących nad brzegiem rzeki Babilon:

Płyną rzeki babilońskie, płyną, szumią w dal,
Wiatr powiewa brzeżną trzcina, nami chwieje żal,
Nad wodami my usiedli o chlebie żebraczym –

Ziemio święta! matko nasza! Kiedyż cię obaczym?

Słońce płynie, cała rzeka migoce się w skrach,

Na te blaski smutnie patrzą oczy nasze w łzach,

Bo to słońce w naszej ziemi, gdy wstanie poranu,

Piękniej złoci dach Syjoński i szczyty Libanu.

(Źródło: Kornel Ujejski, *Super flumina Babylonis*, [w:] tegoż, *Poezje*, Lipsk 1894, t. 1, s. 235).

Ujejski przedłuża swój opis Babilonii za pomocą paralelizmów oraz porównań do krajobrazów rodzinnych. Nazywa ojczyznę „Ziemią obiecaną” – drugi człon tego wyrażenia zapisano małą literą, co pozwala na utożsamienie tej „Ziemi” na przykład z Polską. Potem następuje seria samooskarżeń, które miałyby się spełnić, gdyby ojczyzna została zapomniana:

Jeruzalem! Jeruzalem! Biedna ziemio ty!

Gdy twej męce nie poświęcę każdej mojej łzy,

Jeśli ciebie nie ogarnę mym synowskim żalem –

To mnie przeklnij i zapomnij, matko Jeruzalem!

Niech me oczy robak stoczy, niech w nie pluje czerń,

Niech ma ręka w ogniu pęka, niech krzy się jak cierni,

Niech mój język jak gadzina przyschnie do gardziela –

Jeśli zaprę twych boleści dla chwili wesela.

(Źródło: Kornel Ujejski, *Super flumina Babylonis*, [w:] tegoż, *Poezje*, Lipsk 1894, t. 1, s. 236).

Czesław Zgorzelski w swej pracy przywołał jeszcze inne polskie parafrazy i przeróbki Psalmu 137, na przykład autorstwa Teofila Lenartowicza, Wiktora Baworowskiego, Józefa Szujskiego czy Marii Konopnickiej. Potwierdzają one popularność tej modlitwy wśród poetów XIX-wiecznych. Dzięki odwołaniom do biblijnej tradycji mogli oni pokazać los emigrantów i zesłańców na wzór tego, który był udziałem narodu żydowskiego, co zresztą mimo wszystko dawało szansę na dostrzeżenie głębszego sensu niezawinionego cierpienia i potraktowania go jako zapowiedzi ostatecznego

zwycięstwa. Nie przypadkiem ponownie cała fala nawiązań do psalmu „Super flumina Babylonis” pojawi się podczas II wojny światowej. W utworach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Aleksandra Wata, Władysława Broniewskiego i Czesława Miłosza słyszeć żal Polaków, którzy widzą Warszawę zniszczoną tak jak izraelska Jerozolima – okupację niemiecką często opisywano za pomocą starotestamentowych obrazów. Dzięki temu zabiegowi wspomniane deskrypcje nabierały patosu, a przy tym potwierdzały przekonanie o ciągłej obecności zła w historii ludzkości.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz poprawne uzupełnienia zdań.

Wespazjan Kochowski, ☐ stylizując ☐ / ☐ parafrazując ☐ swoje utwory na wzór psalmów, użył ☐ wersetów ☐ / ☐ wersów ☐. W zbiorze zatytułowanym ☐ *Psalmodia polska* ☐ / ☐ *Psalterz Dawidów* ☐ odniósł się do zwycięstwa Jana III Sobieskiego ☐ pod Wiedniem ☐ / ☐ pod Grunwaldem ☐ – był świadkiem tej bitwy. W Psalmie XXXIII wykazał, że jest podobny do biblijnego ☐ proroka ☐ / ☐ władcy ☐, a dowód wybrania przez Boga postrzegał w nękającej go ☐ chorobie ☐ / ☐ biedzie ☐.

Ćwiczenie 2

Na podstawie fragmentu tekstu Marii Eustachiewicz zaznacz w tabeli P, jeśli twierdzenie jest prawdziwe lub F - jeśli fałszywe.

Twierdzenie	P	F
W psalmie stosuje się monolog	☐	☐
Podmiot liryczny psalmu uwikłany jest w relacje: Ja-Ty, człowiek-Bóg, człowiek-ludzie, naród	☐	☐
Wyróżnia się dwie osi tematyczne psalmu: stosunek człowieka do Boga i stosunek Boga do człowieka	☐	☐
W psalmie opisane są wyłącznie sytuacje z udziałem podmiotu lirycznego	☐	☐

Teksty do ćwiczeń: 3-10

 Krzysztof Kamil Baczyński

Psalm 1. O pragnieniu

Ściągnij, Panie mój, żądzę, co mi oczy mruży,
choć je rozpala ciemno i ogniem jak gdyby

nalewa. Cóż mi po niej, kiedym w niej nie żywy,
ale jakby z papieru rozżarzone róże?

Ściągnij, Panie mój, żądzę, która, kiedy konie
lotem obłoki krają jak mleczność odwieczną,
jest we mnie jak wołanie w grobie – niedorzeczną
jak czarny krzyż, jak kamień i jak ciemny płomień.

Ściągnij, Panie mój, usta, co są poza moim
wołaniem, a wołają obcym niepokojem,
bo kiedy razem z ziemią pługi trupy krają,
jeszcze ze mnie te usta o krzywdzie wołają.

Ściągnij, Panie mój, ręce, co się niebu wznoszą
i jeszcze lotu krzyczą, jeszcze mścić się proszą,
bo kiedy po ciemności błędząc – trupom bluźnią,
jakże mnie, com zrozumiał, zemstę mieć – na próżno?

grudzień 41 r.

Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 1. O pragnieniu*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J. Święch, Wrocław 1989, s. 74–75.

((Krzysztof Kamil Baczyński

Psalm 3. O łasce

[J. Andrzejewskiemu](#)

Cóż mi, Panie, żem lepszy od cieni? W ich tłumie
ognia Twoich objawień rozróżnić nie umiem
od cieni, które we mnie i wśród których błędząc
jestem sercem ciemności i ciemności żądzą.

Kiedy przeze mnie wołasz, jakże ja ostaję,
kiedym jest sam dla siebie obiecanym krajem?
I cóż mi, żem szkatuła, w której nic już więcej
ponad głos w niej zamknięty i złoto uświęceń?

Ja nie okrętem Tobie, bo gdzie by mi unieść
Twój czas nienazywany, Twoje sny – zrozumieć.

Ja sam we śnie płaczący, skuty małym strachem,
przybity niebem znaków jak zwalonym dachem.
Ja sam w tym śnie rzucając ramionami w ciszę,
sam swoich dni nie umiem, swych ramion – nie słyszę.

Przywróć mi, Panie, siłę zamyśleń skupionych,
gdzie mimo trwóg świadomość – ręce są jak dzwony
poważne, morzem brzmiące, a światem serdeczne,
co choć w nim, to ponad nim blaskiem – ostateczne.

dn. 20 XII 41 r.

Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 3. O łasce*, [w:] *Wybór poezji*, oprac. J. Świąch, Wrocław 1989, s. 76–77.

Wislawa Szymborska

Psalm

O, jakże są nieszczelne granice ludzkich państw!
Ile to chmur nad nimi bezkarnie przepływa,
ile piasków pustynnych przesypuje się z kraju do kraju,
ile górskich kamyków stacza się w cudze włości
w wyzywających podskokach!

Czy muszę tu wymieniać ptaka za ptakiem jak leci,
albo jak właśnie przysiadła na opuszczonym szlabanie?
Niechby to nawet był wróbel – a już ma ogon ościenny,
choć dzióbek jeszcze tutejszy. W dodatku ależ się wierci!

Z nieprzeliczonych owadów poprzestanę na mrówce,
która pomiędzy lewym a prawym butem strażnika
na pytanie: skąd dokąd – nie poczuwa się do odpowiedzi.

Och, zobaczyć dokładnie cały ten nieład naraz,
na wszystkich kontynentach!

Bo czy to nie **liguster** z przeciwnego brzegu
przemyca poprzez rzekę stutysięczny listek?
Bo kto, jeśli nie **mątw** zuchwale długoramienna,
narusza świętą strefę wód terytorialnych?

Czy można w ogóle mówić o jakim takim porządku,
jeżeli nawet gwiazd nie da się porozsuwać,
żeby było wiadomo, która komu świeci?

I jeszcze to naganne rozpościeranie się mgły!
I pylenie się stepu na całej przestrzeni,
jak gdyby nie był wcale w pół przecięty!

I rozleganie się głosów na usługnych falach powietrza:
przywoływawczych pisków i znaczących bulgotów!

Tylko co ludzkie potrafi być prawdziwie obce.
Reszta to lasy mieszane, krecia robota i wiatr.

Źródło: Wisława Szymborska, *Psalm*, [w:] tejże, *Wiersze wybrane*, Kraków 2001, s. 203–204.

((**Tadeusz Nowak**

Psalm miłosny

Jestem przy tobie Koń za rzeką wzdycha
siano się sypie z sianokosów jutrzni
i sad niebiosom zamiast ptasiej żółci
podaje jabłko na porannej włóczni

Jestem przy tobie Kain przy Kainie
jako że Abel zabit jest i spalony
Na szyi twojej i na mojej szyi
jego popioły oprawne w medalion

Jestem przy tobie ostrze obok ostrza
pomiędzy nami nasz los piórko trawy
Reszta: świat niebo jak lalka najprostsza
będzie oddana starcom do zabawy

Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm miłosny*, [w:] tegoż, *Psalmy na użytek domowy*, Kraków 1959, s. 48.

Ćwiczenie 3

Który z utworów nie zawiera wyraźnych odniesień do Biblii lub religii chrześcijańskiej?
Zaznacz poprawną odpowiedź.

- ☐ Wisława Szymborska, *Psalm*
- ☐ Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 1. O pragnieniu*
- ☐ Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 3. O łasce*
- ☐ Tadeusz Nowak, *Psalm miłosny*
- ☐ Żaden z tekstów nie zawiera wyraźnych odniesień do Biblii lub religii chrześcijańskiej.
- ☐ Wszystkie utwory zawierają wyraźne odniesienia do Biblii lub religii chrześcijańskiej.

Ćwiczenie 4

Które z utworów mają jedną z głównych cech modlitwy, czyli zwrot do Boga?
Wskaż poprawne odpowiedzi.

- ☐ Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 1. O pragnieniu*
- ☐ Krzysztof Kamil Baczyński, *Psalm 3. O łasce*
- ☐ Wisława Szymborska, *Psalm*
- ☐ Tadeusz Nowak, *Psalm miłosny*
- ☐ Żaden z tekstów nie zawiera zwrotów do Boga.
- ☐ Wszystkie utwory zawierają zwroty do Boga.

Ćwiczenie 5

Do której odmiany psalmów zaliczysz oba wiersze Krzysztofa Kamila Baczyńskiego?

Odpowiedź uzasadnij, posługując się cytatem.

Ćwiczenie 6

Opisz świat, który został przedstawiony w obu wierszach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego.

Ćwiczenie 7

Dokonaj analizy języka *Psalmu miłosnego* Tadeusza Nowaka, uwzględniając zabiegi językowe uzasadniające tytuł wiersza.

Ćwiczenie 8

W tekście głównym lekcji wspomniano o trzech głównych osiach tematycznych, obecnych w biblijnych psalmach. Wykaż, że Tadeusz Nowak w *Psalmie miłosnym* nawiązał do jednej z nich.

Napisz liczący co najmniej 120 słów tekst, w którym wyjaśnisz, czy tytuł utworu Wisławy Szymborskiej odpowiednio określa przynależność gatunkową tego wiersza.

Praca domowa

Czy to rzeczywiście psalm? Wybierz jeden z podanych utworów Tadeusza Nowaka i napisz pracę liczącą co najmniej 250 słów, w której zinterpretujesz wiersz, wskazując m.in. na jego związek z biblijnymi psalmami.

((Tadeusz Nowak

Psalm codzienny

Człowiek siedzi przy stole
z głową wspartą na rękach
W głowie człowieka dom
kwaterka wódki śledź
w głowie człowieka żona
kwaterka wódki śledź
w głowie człowieka dzieci
kwaterka wódki śledź

Obok człowieka leży
związany drutem anioł
szkielecik śledzia szkło
obok człowieka leży
ukrzyżowany Bóg
szkielecik śledzia szkło
obok człowieka leży
trzydzieści groszy reszty
szkielecik śledzia szkło

Człowiek siedzi przy stole
szkielecik śledzia szkło

Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm codzienny*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Warszawa 1978, s. 284.

((Tadeusz Nowak

Psalm o chlebie

Mówię do chleba bracie

do okruszyny siostro
mówię do chleba ojczy
do okruszyny matko

Rzucam za siebie ziele
na rzekę rzucam siemię
na las sokole pióro
Na chlebie kładę dłoń

Mówię do chleba mówię
na jawie i przez sen
Mówię do chleba ojczy
mówię do chleba matko

A ty do niego z nożem
a ty do niego z kosą
Z tchawicy dech uchodzi
z tętnicy tryska krew

A ty w niego motyką
i szablą w białe czoło
pszenny rycerzu bracie
żytnia kapłanko siostro

A ty w niego kamieniem
buławą w same usta
marszałku polny ojczy
matko żniwna królowo

Zjadam cię zjadam ojczy-
źnie twoje ciało matko
w twoje plecy wbijam nóż
niewinna siostrze bracie

Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm o chlebie*, [w:] tegoż, *Nowe psalmy*, Warszawa 1978, s. 44–45.

Dla nauczyciela

Autor: Małgorzata Kosińska-Pułka, Bożena Święch

Przedmiot: Język polski

Temat: Motywy psalmiczne w literaturze

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

Lektura uzupełniająca

- 8) Wespazjan Kochowski, *Psalmodya polska* (wybór psalmów);

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej;
- 2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne:

- rozpoznaje cechy gatunkowe psalmów w: *Psalmie 1. O pragnieniu* oraz *Psalmie 3. O łasce* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, w *Psalmie* Wisławy Szymborskiej i *Psalmie miłosnym* Tadeusza Nowaka;
- redaguje i uzasadnia tezę interpretacyjną wybranego utworu tematycznie i formalnie związanego z psalmami;
- decyduje o przynależności psalmu do jednej z jego odmian na podstawie zastosowanych środków stylistycznych;
- porządkuje wiedzę na temat genezy psalmów i różnych ich odmian;
- uzasadnia znaczenie biblijnego *Psalmu 137* dla polskiej kultury.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- koniektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- metoda aktywizująca – spacer klasowy.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Motywy psalmiczne w literaturze”. Uczestnicy zajęć zapoznają się z materiałem zamieszczonym w sekcji „Przeczytaj” oraz słuchają nagrania z Audiobooka i na jego podstawie redagują argument, w którym uzasadniają, że sposób, w jaki polscy twórcy literatury nawiązywali do *Psalmu 137*, zależał od zmieniającej się sytuacji historycznej naszego kraju.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel prosi, aby uczniowie na podstawie e-materiału, z którym zapoznali się przed lekcją, odpowiedzieli na pytanie:

Czy wiersz całkowicie pozbawiony odniesień do kwestii religijnych naprawdę jest psalmem?

2. Wybrani uczniowie odpowiadają na pytania, a pozostali analizują podawane przez koleżanki i kolegów uzasadnienia ich stanowiska w kwestii przynależności gatunkowej psalmów.

Faza realizacyjna:

1. Prezentacje uczniów. Część właściwa lekcji zaczyna się od prezentacji efektów pracy wykonanej przez uczniów w domu. Wybrani uczniowie odczytują zredagowany przez siebie argument, w którym uzasadniają, że sposób, w jaki polscy twórcy literatury

nawiązywali do *Psalmu 137*, zależał od zmieniającej się sytuacji historycznej naszego kraju.

2. Nauczyciel ocenia jakość przygotowanych argumentów, udziela uczniom informacji zwrotnej.
3. Uczniowie zapoznają się korzystając z ćwiczeń: 1. i 2. zamieszczonych w sekcji „Sprawdź się”, sprawdzających znajomość tekstu głównego lekcji.
4. Praca z tekstem. Uczniowie przystępują do pracy w trzech zespołach zadaniowych, o przynależności do danej grupy decyduje wylosowane nazwisko poety. W zależności od potrzeb korzystają z dostępnych słowników tradycyjnych lub online (wyłącznie zaproponowanych i sprawdzonych przez nauczyciela) oraz artykułów, opracowań, które pomogą w trafnym doborze funkcjonalnych kontekstów.

Grupa I. Analizuje *Psalm 1. O pragnieniu* oraz *Psalm 3. O łasce* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i wykonuje ćwiczenia: 5, 6.

Grupa II. Analizuje *Psalm* Wisławy Szymborskiej i wykonuje ćwiczenie: 9.

Grupa III. *Psalm miłosny* Tadeusza Nowaka i wykonuje ćwiczenia: 7, 8.

4. Kształcenie umiejętności analizowania i interpretowania utworów poetyckich.

Grupy pracują z wylosowanym tekstem poetyckim. Korzystają z podanych przez nauczyciela podpowiedzi pomocnych w analizie i interpretacji:

- odczytanie tekstu w zespole i analiza przyczyn utrudniających pracę; wypisanie i sprawdzenie znaczenia wyrazów, które nie są znane uczestnikom grupy, wyjaśnienie związku utworu np. z biografią autora;
- wstępne rozpoznanie, określenie nadawcy i odbiorcy wypowiedzi, typu liryki oraz sytuacji lirycznej;
- określenie tematu utworu, interpretacja tytułu,
- analiza środków stylistycznych, zwrócenie uwagi na język i styl utworu;
- wskazywanie, nazywanie i określanie funkcji środków poetyckiego wyrazu,
- ukształtowanie wypowiedzi, określenie cech gatunkowych utworu i dominanty kompozycyjnej;
- postawienie tezy interpretacyjnej i wspólna dyskusja z przywołaniem argumentów;
- przywołanie funkcjonalnych kontekstów np.: historycznoliterackich, filozoficznych, estetycznych oraz wynikających z własnego doświadczenia ucznia.

5. Grupy prezentują efekty swojej pracy. Pamiętają o tym, aby pozostali uczniowie mogli wysłuchać analizowanego utworu odczytanego przez koleżanki i kolegów lub odsłuchać dostępnego nagrania np. z zasobów Youtube. Uczniowie oceniają pracę własną oraz wystąpienia koleżanek i kolegów.

6. Uczniowie w uzupełnieniu wniosków wykonują wspólnie ćwiczenia: 3, 4.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel powraca do pytania zadanego na początku lekcji i przypomina uczniom ich odpowiedzi, pyta uczniów o to, czy analiza wierszy skłoniła ich do zmiany zdania na temat wykorzystywania przez współczesnych autorów odwołań do psalmów?
Przypomina też zadanie domowe wykonane przez uczniów i proponuje wszystkim, aby wysłuchali dostępnego w zasobach YouTube utworu Jacka Kaczmarskiego *Sarmacja – Psalm Rodowodowy*. Zadaniem uczniów jest ustne uzasadnienie, że utwór Jacka Kaczmarskiego oraz ilustrujące go fragmenty polskich filmów wpisują się w słowa wykładu z sekcji „Audiobook” mówiące o tym, że wydarzenia historyczne zmieniały polskie interpretacje biblijnego *Psalmu 137*.
2. Wypowiedzi uczniów są formą ewaluacji lekcji.

Praca domowa

Czy to rzeczywiście psalm? Wybierz jeden z podanych utworów Tadeusza Nowaka i napisz pracę liczącą co najmniej 250 słów, w której zinterpretujesz wiersz, wskazując m.in. na jego związek z biblijnymi psalmami.

((Tadeusz Nowak

Psalm codzienny

Człowiek siedzi przy stole
z głową wspartą na rękach
W głowie człowieka dom
kwaterka wódki śledź
w głowie człowieka żona
kwaterka wódki śledź
w głowie człowieka dzieci
kwaterka wódki śledź

Obok człowieka leży
związany drutem anioł
szkielecik śledzia szkło
obok człowieka leży
ukrzyżowany Bóg
szkielecik śledzia szkło
obok człowieka leży
trzydzieści groszy reszty
szkielecik śledzia szkło

Człowiek siedzi przy stole
szkielecik śledzia szkło

Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm codzienny*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Warszawa 1978, s. 284.

Tadeusz Nowak

Psalm o chlebie

do okruszyny siostro
mówię do chleba ojczy
do okruszyny matko

Rzucam za siebie ziele
na rzekę rzucam siemię
na las sokole pióro
Na chlebie kładę dłoń

Mówię do chleba mówię
na jawie i przez sen
Mówię do chleba ojczy
mówię do chleba matko

A ty do niego z nożem
a ty do niego z kosą
Z tchawicy dech uchodzi
z tętnicy tryska krew

A ty w niego motyką
i szablą w białe czoło
pszenny rycerzu bracie
żytnia kapłanko siostro

A ty w niego kamieniem
buławą w same usta
marszałku polny ojczy
matko żniwna królowo

Zjadam cię zjadam ojczy
łamię twe ciało matko

w two plecy wbijam nóż niewinna siostró bracie

Źródło: Tadeusz Nowak, *Psalm o chlebie*, [w:] tegoż, *Nowe psalmy*, Warszawa 1978, s. 44–45.

Materiały pomocnicze:

- Kazimierz Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.
- Stanisław Łach, *Księga Psalmów: Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1990.
- Jerzy Świąch, *Krzysztof Kamil Baczyński – poeta religijny* [w:] *Polska liryka religijna*, Lublin 1983.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie na podstawie nagrania z sekcji „Audiobook” przygotowują argument, którym uzasadniają wpływ *Psalmu 137* na tradycję kultury. Uczniowie mogą też wykorzystać nagranie przygotowując się do lekcji powtórkowej na temat biblijnych inspiracji w różnych tekstach kultury.